

Міністерство освіти і науки України
Академія наук вищої освіти України
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Волгоградська державна академія післядипломної освіти
Український Католицький Університет
Інститут соціальної і політичної психології НАПН України
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Матеріали

*Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю*

**«СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
У СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ»
(2-3 жовтня 2015 року, м. Полтава)**

УДК 159.923.2(08)
ББК 88.52я73
С24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка, протокол № 2 від 24.09.2015 р.*

Рецензенти

Кравченко П.А. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Швалб Ю.М. – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії екологічної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти : Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти» (м. Полтава, 2-3 жовтня 2015 року). – Полтава, 2015. – 247 с.

Збірник містить тези учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти», присвяченої 35-річчю кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Пропоновані матеріали присвячені обговоренню методологічних та теоретичних проблем дослідження світогляду особистості у контексті людинознавчих наук; психолого-педагогічних закономірностей становлення світогляду особистості та його формуванню у навчально-виховному процесі; проблем самовизначення особистості у різних сферах життєдіяльності; викликів і здобутків психотерапії та психокорекції у сучасних соціокультурних умовах.

Усі праці публікуються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних тощо.

Когутяк Надія Михайлівна

к. психол. н., доцент,

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

(м. Івано-Франківськ)

ФЕНОМЕН «ТЕОРІЯ РОЗУМУ» («THEORY OF MIND») У СТРУКТУРІ СВІТОРОЗУМІННЯ ДОШКІЛЬНИКА

Генезис уявлень дитини про психічні особливості людини є однією з центральних ліній розвитку дитячої свідомості та тісно пов'язаний з генезисом уявлень дитини про світ. Історично склалося так, що найбільше уваги при дослідженні розвитку психіки дитини приділялось саме уявленням дитини про світ (Ж. Піаже, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.В. Запорожець, Д.Б. Ельконін, П.Я. Гальперін, В.С. Мухіна та ін.). Рефлексія дитиною психічного життя обмежувалась довгий час дослідженнями окремих феноменів, як от ставлення дитини до смерті (O. Weinenger), уявленнями про співвідношення понять «розум» і «мозок» (C.N. Johnson, H.M. Wellman) та ін. Поява уявлень дитини про внутрішній, психічний, ідеальний світ довгий час залишалась предметом дослідження філософії та описової психології.

Останні десятиліття дослідники зробили чимало успішних спроб, щоб емпірично доказовим способом переносити центр ваги психічного розвитку з діяльності та предметів на поняття, уявлення і суб'єктивні репрезентації. Важливим досягненням у цьому ракурсі стали дослідження «Theory of mind» (ТОМ) як феномену, що забезпечує приписування оточуючим ментальних, пізнавальних, душевних переживань, відмінних від власних. Вивчення ТОМ – це вже дослідження виникнення в онтогенезі певної моделі ідеальної структури (а не моделі матеріальної дії), ідеального продукту взаємодії свідомостей.

Термін «theory of mind» ввели вперше Премак та Вудруф (Premack, Woodruff 1978), які досліджували вивчення шимпанзе мови символів і опублікували відповідну статтю у одному із

номерів «Behavioral and Brain Sciences». Вони виявили, що їх піддослідні можуть мисленнево реконструювати наміри і думки співродичів. Цю здатність вони назвали «theory of mind», тобто «теорія про розум», маючи на увазі, що шимпанзе можуть вибудовувати уявлення про психічні явища інших особин.

Ідейними засновниками та експериментальними дослідниками цієї теорії у психології розвитку є Кріс Ашвін, Саймон Барон-Коуен (Кембридж) та Ута Фріт (Лондон). Даними авторами з'ясовано, що ТОМ – це феномен людського соціального мислення, це здатність робити висновки про ментальні стани інших людей (їх думки, бажання, вірування, наміри і т.д.), здатність використовувати цю інформацію, інтерпретувати її, передбачати (Ута Фріт). «Theory of mind» – це здатність відображати свідомість інших індивідів (Baron-Cohen, 2001). Це здатність розуміти наміри, пов'язані з діями інших індивідів, яка є фундаментальним компонентом соціальної поведінки. Це система репрезентацій психічних феноменів (метапрезентацій), які інтенсивно розвиваються в дитячому віці (Frith & Frith, 1999).

Таким чином, володіти моделлю психічного (ТОМ) – означає бути здатним сприймати як свої власні переживання (наміри, знання), так і переживання інших людей. Наявність такої моделі психічного дозволяє пояснювати і прогнозувати їх поведінку. Це також усвідомлення того факту, що власний психічний стан не тотожний психічному стану іншої людини.

Зазвичай, кожна людина вважає, що інші люди володіють мисленням, аналогічним власному, виходячи з таких ознак як: досвід двосторонньої соціальної взаємодії, спільної (взаємної) уваги, комунікативного використання мови, розуміння чужих емоцій і дій. Ментальні стани не можуть спостерігатися безпосередньо; переконання і бажання невидимі, абстрактні сутності. Кожна людина може переконатися в існуванні власного мислення лиш через інтроспекцію. Ні в кого немає прямого доступу до психіки інших людей. Також не існує простого, очевидного зв'язку між психічними станами і

поведінкою. Відповідно, припущення, що оточуючі також володіють психічними феноменами є лише теорією.

Завдяки такій теорії, ми можемо уявити собі думки, почуття і прагнення інших людей та здогадуватися про їх наміри. Більшість авторів визначають початком становлення «Теорії розуму» вік дитини 4 роки. Протягом першого дошкільного року діти досягають певних важливих елементарних знань і навичок відносно відмінності між репрезентацією реальності та уявними речами (Flavell, Green, 1998; Wellman, Hollander, Schult, 1996). Дослідники ТОМ заперечують твердження Піаже, що егоцентризм дитячого мислення зникає аж у 6-7 років.

Здатність приписувати іншим людям різноманітні думки і почуття та їх причини певної поведінки, дозволяє розглядати людську свідомість як «генератор репрезентацій», а світогляд (тобто, сукупність уявлень людини про себе, про світ, про свої взаємини зі світом, про своє місце в світі та життєве призначення), як важливе напрацювання такого «генератора». Відсутність або недостатність розвитку «Теорії розуму» може бути ознакою порушення розвитку психіки в процесі онтогенезу.

Термін «theory of mind» широко використовується в англомовній літературі при поясненні механізмів навчання, розвитку мислення і здатності до соціальної взаємодії, опису симптоматики аномального психічного розвитку (аутизму) як наслідку неправильної роботи дзеркальних нейронів тощо. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень у соціальній нейрофізіології, у психології розвитку соціального інтелекту, у пошуках обґрунтувань біологічної зумовленості дефіциту певних пізнавальних процесів при аутизмі, відкритих запитань залишається значно більше, ніж повних обґрунтованих відповідей.